Cult Islam Archit Urban, 2024; 9 (2): 25-44

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.9.2.25

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper **Open Access**

Feasibility of Realizing the Social Functions of the Iranian-Islamic Neighborhood in the Internet Era

Morteza Mirgholami[1] * , Parisa Hashempour[2] , Rasool Haghbayan[3]

1. Professor of Architecture and Urbanism Faculty of Tabriz University of Islamic Art,Iran
2. Professor of Architecture and Urbanism Faculty of Tabriz University of Islamic Art,Iran
3. PhD student in Islamic urbanism, Tabriz University of Islamic Arts, Iran

Received: 2023/10/8 **Accepted: 2024/10/15**

Abstract

In the past, the Iranian-Islamic neighborhood has been the main unit of social relations in cities and has played a unique role in people's lives with numerous positive social functions. However, recently, with the development of the Internet and cyberspace, people's social relationships have gone beyond local boundaries, and the dependence of social relationships on place has decreased. This issue, while changing the social relations of people, can cause difficulties in the realization, progress, and stability of the Iranian-Islamic neighborhood, which is dependent on its social relations and functions. Based on this, the current research aims to analyze the possibility of realizing the social functions of the neighborhood in the Internet era in order to better define, plan and design the spaces of the neighborhood. The method of the current research is qualitative, while analyzing the content of relevant documents, logical reasoning is used to organize information and analyze the issue. The analysis of the research has been conducted in three analytical sections: including the general analysis of the views and results of the studies of scholars and researchers, the analysis using Wellman's theory of network individualism, and the analysis referencing to the historical background and rethinking it. Based on the findings and results obtained, it seems that in the age of the Internet, it is hardly possible to realize the social functions of the Iranian-Islamic neighborhood, which goes beyond the superficial, formal and transitory social relations in local spaces. The most important factor in this matter is the change in living conditions and the strengthening of networked individualism in the age of the Internet, centered on the individual and the their desires, which is in serious conflict with the collectivism existing in traditional Iranian-Islamic neighborhoods and the social functions derived from it.

Keywords: Iranian-Islamic neighborhood, social functions, network society, network individualism, Internet era

*- Corresponding Author: m.mirgholami@tabriziau.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

Introduction

Traditional neighborhoods in Iran have been centered on social relations, and local spaces have played an essential role in the social life of citizens. However, urban neighborhoods have partially lost their role and social function in recent decades. This can lead to the loss of the traditional nature and concept of the neighborhood in Iran. Such a situation has led to the spread of neighborhood-oriented projects and the regeneration of neighborhoods, which seek to revive the values and principles of traditional neighborhoods, including their rich social interactions. However, the fundamental issue is the transformation of conditions in the present era with the advancement of the Internet and the development of virtual space, which can affect the success and efficiency of such plans. Nowadays, the role of the Internet and cyberspace in people's daily lives, spending time and forming social relations has become very vibrant and the scope of people's social relations has expanded and translocalized. The question of the current research is: to what extent is it possible to realize the social functions of traditional Iranian-Islamic neighborhoods in the age of the Internet? And what are the reasons for the possibility or impossibility of properly realizing the social functions of Iranian-Islamic neighborhoods in the age of the Internet?

Research method

The current research is fundamental research with a qualitative approach. A search about the Internet and its impact on the community and neighborhood was conducted using the Google Scholar database and by searching the combined keywords consisting of "information and communication technology", "internet" and "digital" along with "neighborhood" or "community" in English without a time limit. Also, in order to use more reliable sources, the research was limited on sources published in internationally recognized journals and databases (such as Taylor and Francis, Elsevier, Springer and Sage) or well-known and widely referenced authors in the discussion of the Internet and its impact on the community and neighborhood (such as Wellman, Hampton, Castells, Mitchell and Webber). After extracting the relevant content, the information was organized and summarized, and open coding of the data was performed according to the themes related to the research question. Then, based on the findings and using logical reasoning, the possibility of realizing the social functions of the Iranian-Islamic neighborhood in the age of the Internet was determined and analyzed in three parts. The use of three analytical methods was determined to enhance the validity of the research results and to eliminate the existing gaps and theoretical deficiencies.

Result and Discussion

First Part: Analysis of the Topic Using the General Analysis of Existing Theoretical Perspectives

The review and analysis of available resources on the impact of the Internet on social relations in the neighborhood shows that there are different, two-sided and sometimes conflicting views and findings on this issue. In order to better explain the issue and reduce ambiguities, Figure 1 shows a summary of the positive and negative views on the impact of the Internet on the social relations of the neighborhood.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

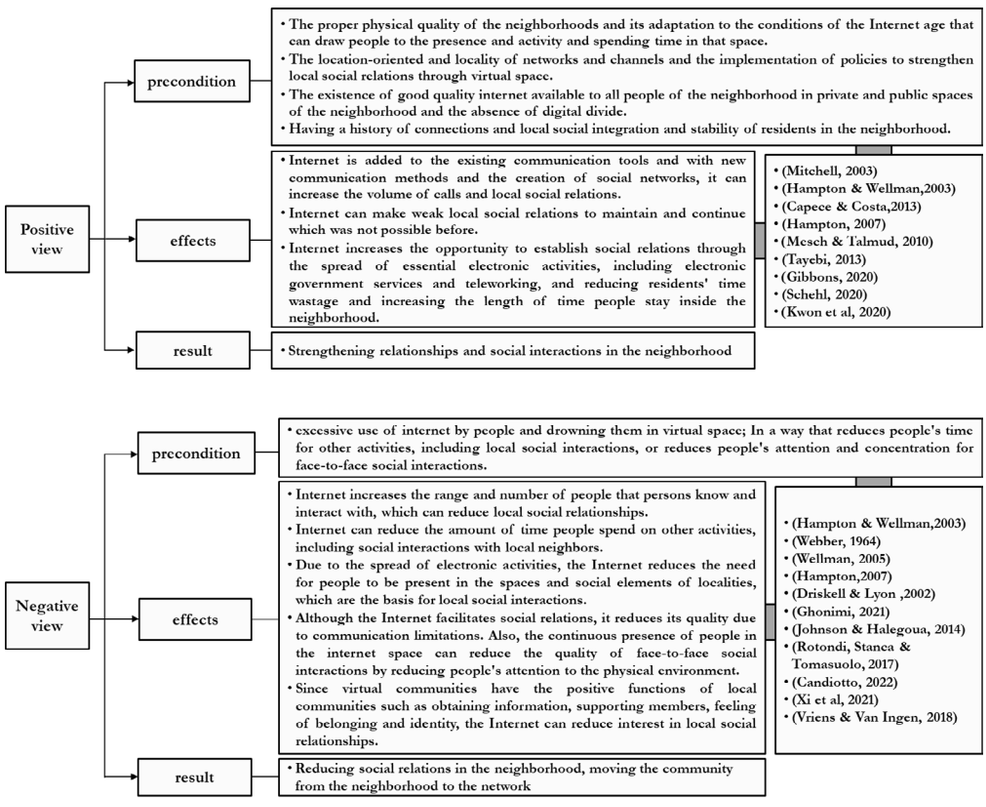

Fig. 1: Description of positive and negative views on the role and effects of the Internet on local social relations

The contents expressed in Figure 1 show that the particularly positive effect of the Internet on the social relations of the neighborhood is highly dependent on the background conditions of each place, and the amount and type of these effects vary across neighborhoods. Also the negative effects of the Internet on local social relations have more inclusiveness and prevalence among urban areas and are not dependent on many contextual preconditions because they rely on the inherent capabilities and characteristics of this technology.

The Second Part: Analysis of the Issue Using Wellman's Network Individualism Theory

According to Wellman's network individualism theory, individualism increases with the help of the capacities and characteristics of the Internet age. Because the Internet can transfer part of people's social relationships from being in social groups such as neighborhoods to social networks. These networks allow the individual to respond to their social needs such as obtaining information, social relations, support and gaining identity with self-centeredness, freely and independently of local groups. So the place and importance of the neighborhood in the social life and formation of social relations of people are diminished. The individualism of a network is opposed to the collectivism found in traditional neighborhoods. In the collectivism of traditional neighborhoods, people had a strong local affiliation and bond and considered themselves part of the community and responsible for each other and the whole- i.e., their neighborhood, and as a result of these strong social ties, many local positive social functions were created. Therefore, considering that individualism means the centrality of the individual and personal interests, which is in conflict with the spirit of collective life and social relations in traditional Iranian-Islamic neighborhoods, It seems that it is not possible to properly realize the social functions of the neighborhood in the age of the Internet; because

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

the belongingness and dependence of people with the physical environment and the community around them has decreased and more people favor superficial, transitory and person-oriented social interactions centered on cyberspace.

The Third Part: Analyzing the Issue With Reference to the Historical Background and Rethinking it

If we want to examine the factors that create social interactions in traditional neighborhoods- factors that provided the social functions of the neighborhood- and explain the situation of these factors in the age of the Internet, it seems that the possibility of realizing the social functions of the neighborhood in this age will become clear to us (Figure 2):

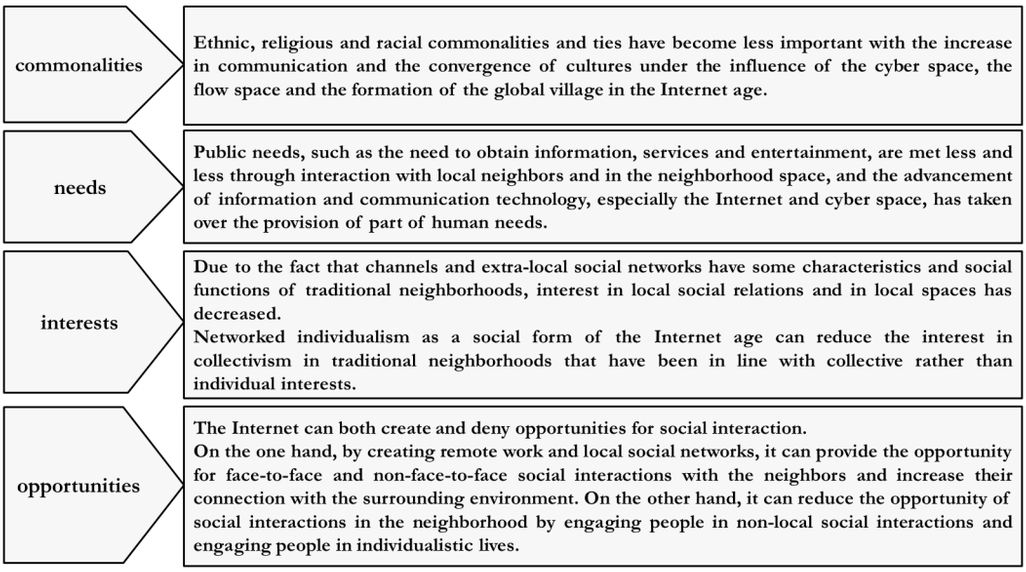

Fig. 2: Rethinking the status of the main factors of creating social interactions in Iranian-Islamic neighborhoods according to the conditions of the Internet age

According to Figure 2, it seems that the Internet and cyberspace will clearly have a negative impact on the two main factors creating social interactions in traditional neighborhoods, namely local commonalities and common needs, which are considered the most important factors. Regarding interests, with the strengthening of individualism in the age of the Internet, the interest in strong and deep local social relations that is based on collectivism should decrease. However, regarding opportunities, the discussion is very complicated and depends on the conditions of each place in terms of the quality of the physical environment, social and economic conditions, and the quality of the Internet and cyber space.

Conclusion

According to the findings of the research, although there is a discussion of people's isolation, increased privacy and decreased social interactions in the age of the Internet, it does not seem probable because people still engage in communication and social interactions in the cyberspace. However, the place, quality and manner of formation social relations and interactions in the Internet era can differ from thosein previous times, which can affect the social functions of the Iranian-Islamic neighborhood. While the Internet can strengthen local social relations if the various dimensions of a place match and complement the conditions of the Internet age, due to changes over time and the emergence of networked individualism, it is difficult to realize the social functions of the neighborhood that go beyond the superficial, formal and transitory social relations in local spaces.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۳؛ ۹ (۲) :۴۴-۲۵

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : https://dx.doi.org/10.61186/ciauj.9.2.25

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

امکان‌سنجی تحقق کارکردهای اجتماعی محلهٔ ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت

مرتضی میرغلامی[۱*]، پریسا هاشم‌پور[۲]، رسول حق‌بیان[۳]

۱. استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
۲. استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
۳. دانشجوی دکتری شهرسازی اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

دریافت : ۱۴۰۲/۷/۱۶ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۲۴

چکیده

امروزه با پیشرفت اینترنت و توسعهٔ فضای مجازی، روابط اجتماعی افراد از مرزهای محلی فراتر رفته و وابستگی روابط اجتماعی افراد به مکان کاهش‌یافته است. این موضوع می‌تواند ضمن متحول‌نمودن روابط اجتماعی افراد، تحقق، پیشرفت و پایداری محله ایرانی- اسلامی را که وابسته به روابط و کارکردهای اجتماعی آن است، با مشکل مواجه کند. بر این اساس، پژوهش حاضر قصد دارد تا با تحلیل امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محلهٔ ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت و مشخص‌کردن بهتر جایگاه، نقش و کارکرد محله در عصر اینترنت از منظر اجتماعی، به تعریف، برنامه‌ریزی و طراحی بهتر فضاهای محلات ایرانی- اسلامی جهت پاسخگویی به نیازهای اجتماعی ساکنان کمک کند. این پژوهش، دارای رویکرد کیفی بوده که ضمن تحلیل اسناد مربوطه و کدگذاری داده‌ها بر حسب مضامین، از استدلال منطقی جهت سازماندهی اطلاعات و تحلیل موضوع استفاده شده است. بر اساس یافته‌ها و نتایج به‌دست‌آمده به‌نظر می‌رسد که در عصر اینترنت تحقق کارکردهای اجتماعی محلهٔ ایرانی- اسلامی که فراتر از روابط اجتماعی سطحی، رسمی و گذرا در فضاهای محلی است، به سختی امکان‌پذیر باشد. مهم‌ترین عامل در این قضیه، تغییر شرایط زندگی و تقویت فردگرایی شبکه‌ای[۱] در عصر اینترنت با محوریت فرد و خواست فردی است که در تعارض جدی با جمع‌گرایی موجود در محلات سنتی ایرانی- اسلامی و کارکردهای اجتماعی نشأت‌گرفته از آن قرار دارد. با این حال تقویت فرصت‌ها برای برقراری روابط چهره به چهره در فضاهای محلی در کنار توسعه بسترهای مجازی محله مبنا و کاهش شکاف دیجیتال در بین اهالی محله می‌تواند تحقق کارکردهای اجتماعی محله و پیشرفت محلات ایرانی- اسلامی را بهبود دهد.

واژگان کلیدی

محلهٔ ایرانی- اسلامی، کارکردهای اجتماعی، جامعه شبکه‌ای[۲]، فردگرایی شبکه‌ای، عصر اینترنت.

* - نویسنده مسئول مکاتبات: m.mirgholami@tabriziau.ac.ir

©2024 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

۱. مقدمه

محلات سنتی در ایران با محوریت روابط اجتماعی شکل‌گرفته بوده و فضاهای محلی، نقشی اساسی در زندگی اجتماعی شهروندان بر عهده داشته‌اند (Maroufi & Dolabi, 2020;Sheikhi, 2003;Ansari, 2002). روابط اجتماعی و همسایگی و هم‌زیستی موجود در فضای محله، علاوه بر پاسخگویی به نیازهای اجتماعی شهروندان، موجب افزایش حس مسئولیت‌پذیری و احساس تعلق افراد به محله و بهبود کیفیت فضای محله از لحاظ امنیت، سرزندگی و پایداری بوده است. با این حال، محلات شهری در دهه‌های اخیر، نقش و کارکرد اجتماعی خود را کم و بیش از دست داده‌اند. (Salaripour et al, 2018) این روند، خطر تضعیف ماهیت و مفهوم سنتی محله در ایران را به‌همراه دارد. از علل اساسی کاهش نقش و کارکرد محله در زندگی روزمره مردم می‌توان به ورود اتومبیل، پیاده‌سازی شهرسازی مدرنیستی و تغییر سبک زندگی مردم اشاره کرد (Rahnamayi et al, 2007;Yazdani, 2015;Hosseini & Soltani, 2018). چنین وضعیتی موجب رواج طرح‌های محله‌گرایی و بازآفرینی محلات شهری می‌شود که این طرح‌ها به دنبال احیای ارزش‌ها و اصول محلات سنتی از جمله تعاملات اجتماعی غنی آن هستند. با این حال، مسئلهٔ اساسی دگرگونی شرایط در عصر حاضر با پیشرفت اینترنت و توسعهٔ فضای مجازی است که می‌تواند موفقیت و کارآیی چنین طرح‌هایی را تحت‌تأثیر قراردهد.

فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات از جمله اینترنت با ویژگی‌هایی همچون عدم وابستگی به مکان، عدم وابستگی به زمان، چندپارگی[۳] و چندعملکردی بودن[۴] تحولات شگرفی در زندگی روزمره شهروندان و ساختار شهری ایجاد کرده‌اند(Mokhtarian et al, 2006;Yousefi & Dadashpoor, 2019) و انجام فعالیت‌های روزمره و یا بخشی از مراحل یک فعالیت همچون خرید، کار، آموزش، تفریح و تعامل اجتماعی را در بستر فضای مجازی فراهم آورده‌اند. به‌دلیل بازار نفوذ گسترده استفاده از گوشی هوشمند و رسانه اجتماعی در کشورهای توسعه یافته و درحال توسعه، این فناوری‌ها به طور فزاینده‌ای اهمیت بیش‌تری پیدا کرده است.

(Lizana et al, 2021, p. 1) به نحوی‌که نقش اینترنت و فضای مجازی در زندگی روزمره و گذران وقت مردم و برقراری روابط اجتماعی، بسیار پررنگ شده و دامنهٔ روابط اجتماعی افراد، گسترش‌یافته و فرامکانی شده است. این وضعیت می‌تواند اتصال و پیوند مردم با محل زندگی و محلهٔ خود را سست کند و تغییراتی در رابطه و تعامل افراد با فضای محله، روابط اجتماعی محلی به ویژه کیفیت آن و کارکردهای اجتماعی محله به‌وجودآورد. در حالی که پیشرفت و پایداری محلهٔ ایرانی- اسلامی به دلیل ماهیت اجتماعی آن و ارزش‌های دینی کشورمان همچون تأکید بر روابط همسایگی، وابسته به روابط اجتماعی قوی و غنی در میان اهالی محله است که فضای محله ایرانی- اسلامی باید تا حد امکان آن را تأمین کند. در مجموع، سئوال پژوهش حاضر این است که تا چه میزان امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محلات سنتی ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت وجود دارد؟ و دلایل امکان یا عدم امکان تحقق مناسب کارکردهای اجتماعی محلات ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت چه‌هستند؟ پرسش‌های مذکور در این مقاله بر پایهٔ دیدگاه‌های اندیشمندان و با تأکید بر نظریهٔ فردگرایی شبکه‌ای ولمن، مورد توجه قرار می‌گیرد. پاسخگویی به سئوالات این پژوهش، می‌تواند با مشخص کردن بهتر جایگاه، نقش و کارکرد محله در عصر اینترنت از منظر اجتماعی، به تعریف، برنامه‌ریزی و طراحی بهتر فضاهای محلات ایرانی- اسلامی در جهت رفع نیازهای اجتماعی افراد ساکن در محلات این عصر منجر شود.

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر، یک پژوهش بنیادی با رویکرد کیفی محسوب می‌شود که هدف اصلی آن درک کلی نسبت به موضوع امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت است. در این پژوهش، به واسطهٔ پیچیدگی و ابهام موضوع که معلول عوامل متعدد عینی و غیرعینی است، از استدلال منطقی جهت سازماندهی اطلاعات و تحلیل موضوع استفاده شده‌است. استدلال منطقی، یک فرآیند شناسایی است که در آن ذهن با استناد به قضایای معلوم و مقدمات (مجموعه‌ای از موضوعات بدیهی و از پیش‌پذیرفته شدهٔ ذهن) به کشف قضایای مجهول می‌پردازد. این فرآیند مبتنی بر اصل علیت و نگاهی کل‌نگر بر موضوع است. (Mirjani, 2010) جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش به‌صورت اسنادی

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

بوده که جهت افزایش اعتبار یافته‌های پژوهش از منابع اصیل داخلی در بحث محلات ایرانی- اسلامی استفاده شده‌است. در بحث اینترنت و تأثیر آن بر اجتماع و محله نیز جستجو در پایگاه دادهٔ گوگل اسکولار و با به‌کارگیری کلیدواژه‌های ترکیبی تشکیل شده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، اینترنت و دیجیتال در کنار محله یا اجتماع به زبان انگلیسی و بدون محدودیت زمانی انجام شده‌است. جهت اطمینان از کیفیت منابع، تمرکز پژوهش بر منابع منتشر شده در مجلات و پایگاه‌های اطلاعات معتبر بین‌المللی (همچون تیلور اند فرنسیس (Taylor & Francis)، الزویر(Elsevier) ، اشپرینگر (springer) و سیج(Sage)) و یا نویسندگان شناخته‌شده و پرارجاع در بحث اینترنت و تأثیر آن بر اجتماع و محله (مثل ولمن، همپتون، کاستلز و میشل) محدود شده‌است. پس از استخراج محتوای مربوطه نیز سازماندهی و خلاصه‌سازی اطلاعات و کدگذاری باز داده‌ها بر حسب مضامین پاسخ دهنده به سئوال پژوهش انجام شده‌است.

سپس با توجه به یافته‌ها، سئوال تحقیق و بهره‌گیری از استدلال منطقی، امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت در قالب سه بخش تعیین و تحلیل شده‌است. بخش اول: با استفاده از جمع‌بندی دیدگاه‌ها و نتایج مطالعات اندیشمندان و پژوهشگران، بخش دوم: بر اساس دیدگاه و نظریه مشهور یکی از پرارجاع‌ترین اندیشمندان در زمینه موضوع و بخش سوم: با بازاندیشی عوامل تاریخی بر اساس شرایط عصر حاضر. استفاده از سه روش تحلیلی جهت صحت‌بخشی بیش‌تر به نتیجهٔ تحقیق و رفع خلأها و کمبودهای نظری موجود انجام گرفته‌است. بخش اول با تحلیل کلی دیدگاه‌های نظری موجود، یافته‌ها و نتایج پژوهش‌های اندیشمندان نسبت به تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی محله جهت سنجش امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت مورد بررسی و نقد نظام‌مند قرار گرفته است. در بخش دوم تحلیل، از نظریهٔ فردگرایی شبکه‌ای بری ولمن به عنوان مبنای تحلیلی موضوع تحقیق به اعتبار نویسندهٔ نظریه (ولمن یکی از برجسته‌ترین و پرارجاع‌ترین جامعه‌شناسان معاصر در زمینه تأثیر اینترنت بر اجتماع به‌حساب می‌آید) و ارتباط و تأثیر نظریه بر موضوع تحقیق استفاده شده است. بخش سوم تحلیل نیز با رجوع به پیشینهٔ تاریخی محلات ایرانی- اسلامی و باز اندیشی نسبت به عوامل ایجاد تعاملات و کارکردهای اجتماعی این محلات در عصر توسعهٔ مجازی انجام شده‌است. بخش آخر به جهت تفاوت زمینه و مفهوم محله در پژوهش‌های پیشین تأثیر اینترنت بر اجتماع و محله با پژوهش حاضر در نظرگرفته شده است. به طوری که با استفاده از مبانی نظری و با تکیه بر رابطهٔ علت- معلولی، عوامل اصلی ایجاد تعاملات اجتماعی در محلات ایرانی- اسلامی شناسایی شده‌اند، سپس وضعیت این عوامل در عصر اینترنت از حیث بر قراربودن یا نبودن و یا شدت و ضعف آن توسط نگارندگان تحلیل شده‌است. در نهایت نیز در مرحلهٔ نتیجه‌گیری، نتایج بررسی در هر سه بخش تحلیلی پژوهش مورد جمع‌بندی قرار گرفته و بر اساس آن، به‌طور کیفی، میزان امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله در عصر اینترنت و دلایل پشتیبانی‌کنندهٔ نتیجه تحقیق ارائه و تبیین شده‌است.

۳. پیشینهٔ تحقیق

تأثیرات و ارتباطات میان اینترنت و بُعد اجتماعی محله، در پژوهش‌های متعددی بررسی شده که در ادامه به مهمترین و مرتبط‌ترین آن‌ها با موضوع پژوهش حاضر اشاره می‌شود. همپتون و ولمن در سال ۱۹۹۹ و ۲۰۰۳ پژوهش مشهور خود را در محلهٔ نتویل[۵] کانادا انجام دادند که این محله مجهز به اینترنت رایگان و سریع شده بود. نتایج پژوهش آن‌ها نشان‌داد که اینترنت می‌تواند موجب بهبود روابط اجتماعی محلی و همسایگی شود؛ بحث و گفت‌وگو و بسیج اهالی را پیرامون مسائل محلی، تسهیل کند و حفظ پیوندهای اجتماعی را امکان‌پذیرتر سازد. دریکسل و لیون (۲۰۰۲) در پژوهشی نسبت به درستی و امکان جایگزینی اجتماعات مجازی با اجتماعات محلی با شک و تردید نگاه می‌کنند و چنین اجتماعاتی را دارای نقص و کاستی نسبت به اجتماع‌های محلی می‌دانند. نویسندگان در می‌یابند که جوامع مجازی از نظر فضایی آزاد شده، از نظر اجتماعی تخریب شده، به صورت موضعی درهم آمیخته شده و ازنظر روانی جداشده با مسئولیت محدود هستند. به این معنا، اگر ما اجتماع را شامل روابط نزدیک، احساسی و جامع گمن شافت بدانیم، اجتماع مجازی، اجتماع واقعی نیست. بکرز و همکاران (۲۰۰۳) اثرات

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

فناوری اطلاعات و ارتباطات بر انسجام اجتماعی را در محلهٔ سایبرگ[۶] بررسی کرده‌اند که در آن، ضمن نگاه مثبت بر این موضوع، تأثیرات اینترنت بر انسجام اجتماعی محله را تا حد زیادی وابسته به زمینه‌هایی مانند سابقه (قومی) ساکنان، سن، سطح تحصیلات، داشتن شغل، سطح درآمد و تعداد اعضای خانواده دانسته‌اند. ولمن (۲۰۰۵) بر انتقال اجتماع از محله به شبکه در عصر توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات اشاره می‌کند که این تغییر منجر به کاهش اهمیت روابط محلی می‌شود و مشارکت بیشتری را در جوامع دوردست با منافع مشترک ایجاد می‌کند. همپتون (۲۰۰۷) نیز نقش اینترنت بر روابط اجتماع محلی را دو پهلو، ولی بیش‌تر با دید مثبت قلمداد می‌کند. وی اظهار می‌نماید که فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی فرصت‌های جدیدی را برای تعامل اجتماعی در سطح محله فراهم می‌کنند، اما ممکن است با منزوی‌ساختن افراد در خانه هایشان، خصوصی‌گرایی را نیز افزایش دهند.

طیبی (۲۰۱۳) اصطلاح «کامونیهود[۷]» را به عنوان شکل مناسب اجتماع محلی در عصر اینترنت مطرح می‌کند که در آن فناوری اطلاعات نه به عنوان یک نیروی قطعی، بلکه به عنوان یک ابزار تسهیل‌کننده در ارتباطات اجتماعی و اشتراک‌گذاری اطلاعات درک می‌شود و هویت مبتنی بر مکان، تنوع ترکیبی و قدرت مبتنی بر مکان به عنوان سه ویژگی اصلی کامونیهود معرفی می‌شوند. چو و روگل (۲۰۱۳) پایداری اجتماعی شهری از طریق استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ایجاد پیوند میان همسایگان یک محله را مطرح کردند. نویسندگان، در پژوهش خود به بررسی پتانسیل استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایجاد روابط بین همسایگان و تأثیر مفید آن بر تسهیل شیوهٔ زندگی پایدار ساکنان پرداختند. به باور نویسندگان پلتفرم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌توانند فرصتی برای تغییر وضعیت تعامل با همسایگان ایجاد نمایند. کاپسه و کاستا (۲۰۱۳) بر نقش اینترنت در ایجاد اجتماع شبکه‌ای که با اجتماع آنلاین متفاوت است و به منطقهٔ خاصی اشاره می‌کند، پرداختند. به باور نویسندگان، اجتماع شبکه‌ای به عنوان یک کاتالیزور اجتماعی برای اجتماع قلمرو مربوطه عمل می‌کند. به‌طوری‌که اگر شبکه‌های اجتماعی فقط به دنبال اطلاع‌رسانی به مشترکین خود نباشند و استفاده فعال از آن‌ها شود، این شبکه‌ها می‌توانند حس اجتماع و مشارکت اعضا در مشکلات محلی و سرمایهٔ اجتماعی را افزایش دهند. جانسون و هالگوئا (۲۰۱۴) پتانسیل و چالش‌های استفاده از رسانهٔ اجتماعی را در زمینهٔ تاثیر بر تعاملات در محله، تبیین کردند. نتایج نظرسنجی آن‌ها از ساکنان محله، برخی از پتانسیل‌های استفاده از رسانه‌های اجتماعی را نشان داد اما از برخی جوانب، ادراکات و انتظارات اهالی از ارتباطات همسایگی با امکانات رسانه‌های اجتماعی منطبق نبود. این انتظارات، به‌ویژه، شامل صمیمیت درک شده در محله، ویژگی‌های مورد نظر ارتباطات همسایگی و انتظارات از فضا و مکان دیجیتالی و فیزیکی بوده است.

کارول و همکاران (۲۰۱۷)، مفهوم اینترنت مکان‌ها را جهت استفاده از ظرفیت اینترنت برای پیشبرد اهداف زندگی اجتماعی در مقیاس محلی معرفی کرده‌اند. اینترنت مکان‌ها یک جایگزین حیاتی برای نوع بشر در اجتماع‌های محلی شناسایی شده است که آگاهی، درگیری، مشارکت و قدرت بیشتر شهروندان در یک مکان محلی را قادر می‌سازد که به‌نظر می‌رسد در مقیاس اجتماع محلی، زیرساخت نسل بعدی شبکه‌های اجتماعی باشد. گود اسپید(۲۰۱۷) ضمن قبول این دیدگاه که فناوری اطلاعات و ارتباطات، روابط بین اجتماع و مکان را سست کرده است، بی‌محل یا مجازی‌شدن اجتماعات در عصر دیجیتال را صحیح نمی‌داند. این پژوهشگر، بیان می‌کند که فناوری اطلاعات و ارتباطات به جای ایجاد اجتماع بی‌محل یا مجازی، به ساکنان شهری اجازه می‌دهد تا همزمان در چندین اجتماع مکان‌محور شرکت کنند، حتی اگر زمان و انگیزه آن‌ها برای انجام این کار متفاوت باشد و بدین ترتیب بدون در نظرگرفتن محل زندگی خود، به‌طور عمیق با مکان‌ها در ارتباط باشند. گیبونز(۲۰۲۰) به تأثیر محله‌ها در ارتباط رسانه‌های اجتماعی با ارتباط اجتماع محله (تعلق، همکاری و اعتماد با همسایگان) پرداخته است. به باور نویسنده با اندازه‌گیری میزان مشارکت در رسانه‌های اجتماعی بر اساس استفاده مردم از سایت‌های شبکه‌های اجتماعی برای جستجوی خدمات، مشخص می‌شود که رسانه‌های اجتماعی صرف‌نظر از محل زندگی افراد، با ارتباطات جامعهٔ محلی مرتبط است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که رسانه‌های اجتماعی می‌توانند به عنوان ابزاری قدرتمند برای

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

تقویت احساس ارتباط افراد با محله، به‌ویژه برای افرادی که به حمایت اجتماعی نیاز دارند، عمل کنند.

در مجموع، پژوهش‌های مذکور، ضمن تایید نقش اینترنت در تحول روابط اجتماعی، عمدتاً نگاه مثبت و فرصت‌گرایانه‌ای نسبت به تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی محلی داشته‌اند و یافته‌ها و نتایج آن‌ها متنوع، بعضاً متعارض با یکدیگر و گاهاً دوپهلو بوده است. این وضعیت لزوم تحقیق‌های بیش‌تر و جامع در این زمینه و بر حسب شرایط مکان‌های مختلف را می‌طلبد. ازسوی دیگر، این پژوهش‌ها معطوف به روابط اجتماعی و عملکرد اجتماعی محلات غربی بوده‌اند که تفاوت‌های ساختاری قابل‌توجهی با محلات ایرانی- اسلامی و کارکردهای اجتماعی آن دارند.

٤. مبانی نظری

٤-١. محله ایرانی- اسلامی و کارکردهای اجتماعی آن

محلات شهری در ایران تحت‌تأثیر عوامل مختلفی شکل‌گرفته‌اند که بعضاً قابل تعمیم به سایر محلات شهری در ایران نیستند. با این حال اشتراکات قومی، مذهبی، نژادی و شغلی در شکل‌گیری محلات شهری ایران نقشی اساسی داشته‌اند. عمده‌ترین عوامل پیدایش محله‌های شهری را می‌توان اجتماعات قبیله‌ای- عشیره‌ای، دین و مذهب، نیازها و سرنوشت مشترک گروه‌های انسانی و پایه گذاری موسسات و نهادهای اجتماعی- فرهنگی به شمار آورد (Bahri Moghadam & Yousefifar 2013, pp. 113-114). محلات سنتی، واحد اصلی روابط اجتماعی در شهرها بودند که جایگاه بی‌بدیلی در زندگی اهالی شهر داشتند. در این محلات، خصوصیات کالبدی همچون مقیاس و تناسب‌های انسانی از برقراری روابط اجتماعی حمایت می‌کرد و عناصر کالبدی از قبیل مساجد، مدارس، حسینیه‌ها و تکیه‌ها اهمیت زیادی از لحاظ اجتماعی داشتند (Pourjafar & Taghwayi 2002, p. 13) . به طورکلی شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در این محلات، متأثر از اعتقادات، شرایط و ضرورت‌های زمانه بوده که ارتباطات و پیوندهای اجتماعی را شکل و قوام می‌بخشیده است. عوامل اصلی ایجاد تعاملات اجتماعی در سطح محله و روابط همسایگی را می‌توان در قالب شکل ۱ دسته‌بندی و بیان کرد:

شکل ۱: عوامل اصلی ایجاد تعاملات اجتماعی در محلات ایرانی- اسلامی، ماخذ نگارندگان: بر گرفته از (Yazdani, 2015; Bahri Moghadam & Yousefifar, 2013; Pourjafar & Taghwayi, 2002; Sheikhi, 2003; Ansari, 2002; Salaripour et al, 2018).

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

عوامل ذکر شده در شکل ۱ در کنار هم، موجب می‌شد تا امکان ایجاد روابط و پیوندهای اجتماعی با کیفیت بالا در بین اهالی محله و همسایگان محلی فراهم آید. به نحوی که مجاورت فیزیکی و تعاملات روزمره و مداوم چهره‌به‌چهره، موجب شکل‌گیری روابط صمیمی، نزدیک و عمیق بین همسایگان می‌شد. در پی این روابط اجتماعی مناسب، کارکردهای اجتماعی مثبت متعددی در محله شکل می‌گرفت که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به همیاری و خودیاری محلی، اعتماد اجتماعی، هم‌زیستی و روابط همسایگی، انسجام و همبستگی اجتماعی و احساس تعلق اجتماعی اشاره کرد (Yazdani, 2015 ;Bahri Moghadam & Yousefifar, 2013). چنین وضعیتی منجر به جایگاه ویژه و بی‌بدیل محله در زندگی اجتماعی ساکنان و پایداری محله در طول زمان شده‌است. با این حال، در عصر کنونی، با دگرگونی شرایط ناشی از توسعهٔ فناوری اطلاعات و ارتباطات که موجبات تغییرات نحوهٔ زندگی و روابط اجتماعی افراد را فراهم کرده است، محلات با وضعیت جدیدی روبه‌رو هستند. این شرایط به وجود آمده، ضرورت منطبق‌سازی محلات را با توسعهٔ فناوری ارتباطات، بیش‌ازپیش آشکار می‌کند.

٤-٢. مشخصه‌های اجتماعی عصر اینترنت؛ جامعه شبکه‌ای و فردگرایی شبکه‌ای

جامعه شبکه‌ای شکل خاصی از ساختار اجتماعی است که به عنوان مشخصهٔ عصر اطلاعات و ارتباطات شناسایی شده است. به عقیدهٔ ولمن در جوامع شبکه‌ای، مرزها نفوذپذیرتر هستند، تعامل‌ها با افراد متنوع است، اتصالات بین شبکه‌های چندگانه جابه‌جا می‌شوند و سلسله مراتب مسطح‌تر و بازگشتی هستند و هم ساختار پیچیده‌تری دارند (Wellman, 2002, p. 10; Wellman, 2001, p. 227). ولمن، در بحث جامعهٔ شبکه‌ای، به مفهوم فردگرایی شبکه‌ای اشاره می‌کند که زندگی اجتماعی مردم از روابط فشرده خانوادگی، همسایگی و گروهی به سمت شبکه‌های شخصی دورافتاده، با مرز آزاد، بافت پراکنده و تکه‌تکه تغییر پیدا کرده است (Wellman, 2001; Rainie & Wellman, 2012). فردگرایی شبکه‌ای به صورت بافت پراکنده، افراد را با توجه اندک به فاصله مکانی با یکدیگر پیوند می‌دهد (Wellman, 2002) . ویژگی بارز فردگرایی شبکه‌ای، این است که افراد بیشتر به عنوان افراد مرتبط و کمتر به عنوان اعضای گروه شکل یافته، عمل می‌کنند و مشارکت افراد در چندین شبکه، اغلب درگیری و تعهد آن‌ها را به هر یک از شبکه‌ها محدود می‌کند (Raini& Wellman, 2012). تعاملات فردی شده فرد به فرد و تعاملات تخصصی که در آن‌ها فرد و نه خانواده و نه گروه است که واحد اصلی اتصال است (Wellman ,2001, p. 4). هر فردی به جای اینکه در گروهی مشابه اطرافیانش قرار بگیرد، شبکه‌ای شخصی برای خود دارد. (Wellman, 2002, p. 11) افراد در اجتماعات چندگانه، با پیوندهای نازک و جزئی فعالیت می‌کنند؛ بین پیوندها و شبکه‌ها جابه‌جا می‌شوند و به طور جداگانه شبکه‌های خود را برای به‌دست‌آوردن اطلاعات، همکاری، سفارشات، پشتیبانی، اجتماعی‌بودن و احساس تعلق به‌کار می‌گیرند (Wellman, 2002, p. 16; Wellman, 2001, p. 227). بنابراین، آن‌ها بر روی مجموعه‌های متعددی از پیوندها مانور می‌دهند که روز به روز اهمیت و تماس آن‌ها تغییر می‌کند. تغییر به شبکه‌های فرد به فرد حرکتی به سمت انزوای اجتماعی نیست، بلکه به سمت خودمختاری انعطاف‌پذیر است که افراد بر اساس علایق، ارزش‌ها، وابستگی‌ها و پروژه‌های خود، شبکه‌های خود را به‌صورت آنلاین و آفلاین ایجاد می‌کنند و آزادی بیشتری برای تنظیم تعاملات خود دارند(Rainie&Wellman, 2012, pp. 124-125 ; Castells, 2002, p. 131). این وضعیت، نشان‌دهندهٔ خصوصی‌سازی جامعه‌پذیری است (Castells, 2002, p. 129). به نظر می‌رسد تحولات جدید فناوری، شانس فردگرایی شبکه‌ای را برای تبدیل‌شدن به شکل غالب جامعه‌پذیری افزایش می‌دهد.

٤-٣. تاثیر اینترنت بر وضعیت اجتماعی محله

وبر (۱۹۶۴)، با به کارگیری اصطلاح "اجتماع‌های بدون مجاورت فیزیکی[۸]" جزو نخستین کسانی بود که بر تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات، از جمله اینترنت بر روابط اجتماعی محلی توجه کرده است. وی بر ایجاد اجتماعات مبتنی بر منفعت و علاقه در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات، همچون متخصصان حرفه‌ای تأکید می‌کند که دیگر محدود به محلات نیست. به باور وبر، چنین اجتماعاتی می‌توانند همان کارکردهای مثبت اجتماعی محلات سنتی را همچون کسب

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

اطلاعات، روابط اجتماعی، حمایت از اعضا و احساس تعلق به گروه را داشته باشند (Webber, 1964, pp. 50-51). ولمن، در ادامهٔ بحث وبر، به عنوان جامعه‌شناسی که به تأثیرات شبکه‌های ارتباطی بر اجتماع نگاه کرده است، این واقعیت را مشخص می‌کند که در اواخر قرن گذشته یک انتقال از اجتماع مکان به مکان به فرد به فرد[۹] وجود داشته است (Willis, 2017, p. 42) . ولمن، در این‌باره، تعبیر گذر اجتماع از محله به شبکه[۱۰] را مطرح می‌کند (Wellman, 2005). درحالی‌که، این تغییر، اهمیت روابط اجتماعی محلی را کاهش می‌دهد، استفادهٔ روزافزون از اینترنت و کاهش هزینه‌های تلفن، امکان مشارکت بیشتری را در جوامع دوردست با منافع مشترک ایجاد می‌کند. بسیاری از مردم از چندین رسانه برای ارتباط به‌صورت حضوری، تلفنی و با واسطهٔ رایانه استفاده می‌کنند (هر رسانه‌ای که در آن زمان مناسب‌تر و راحت‌تر است). این وضعیت فردگرایی شبکه‌ای است که در آن استقلال و اختیار افراد افزایش می‌یابد (Driskell & Lyon, 2002, p. 380). از این رو، بنا بر دیدگاه افراد برجسته‌ای همچون وبر یا ولمن، اهمیت مجاورت فیزیکی برای ادامهٔ حیات اجتماع از بین‌رفته است که این موضوع می‌تواند تأثیری منفی بر روابط اجتماعی افراد در محله‌های شهری داشته باشد.

از سویی دیگر، ویلیام میشل، از شهرسازان مطرح و شناخته‌شده‌ای است که به تأثیر اینترنت بر شهرها با نگاه مثبت و فرصت‌گرایانه در جهت بهبود عملکرد محله و تعاملات اجتماعی آن پرداخته است (Mitchell, 2000; Mitchell, 2003). ویلیام میشل، بیان می‌کند که در محلات عصر دیجیتال یک استراتژی بسیار جالب و جذاب، استفاده از فناوری اطلاعات به عنوان ابزاری برای ابداع مجدد محله در مقیاس کوچک و پیاده‌روی برای قرن بیست و یکم است. اصل ایده، استفاده از مزیت دورکاری و تجارت الکترونیکی برای کاهش سفرهای خارج از محله است، در حالی که همزمان از جاذبه‌های محلی و شبکه‌های گردش برای تشویق تعاملات درون محله استفاده می‌شود. (Mitchell, 2003, pp. 103-104) به نحوی که با کاهش تأکید بر رفت و آمد روزانه به محل کار و سایت‌های خدماتی دور کار، این امر شرایطی را برای تعامل محلی، چهره به چهره و حمایت از مشاغل خدمات محلی و انباشت سرمایه اجتماعی ایجاد می‌کند. با این حال، مسئلهٔ اساسی در این دیدگاه لزوم کیفیت بالای محیط کالبدی محلات و جذابیت آن برای افراد محله جهت حضور و گذران وقت مستمر افراد در آن است. در این رابطه، امیلی تالن[۱۱]، شهرساز مطرح معاصر معتقد است که محله در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات نمی‌تواند مستقیماً نقش اجتماعی ایفا کند. بلکه باید در محله، تمرکز بر تأمین خدمات و ایجاد زندگی روزمره با کیفیت مناسب قرارداده شود که بدین واسطه تعاملات اجتماعی هم تقویت شود. (Talen, 2021) دیدگاه‌های اندیشمندان مذکور، این مسئله را گوشزد می‌نماید که محلهٔ ایرانی- اسلامی در تقابل و پیوند پیچیده با اینترنت و فضای مجازی ممکن است دیگر نتواند نقش و عملکرد اجتماعی سنتی خود را ایفا کند. این موضوع می‌تواند منجر به تضعیف کارکردهای اجتماعی محله شود. در این رابطه، شرایط زمینه‌ای و مکانی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. در مجموع، مدل مفهومی به‌دست آمده از مبانی نظری، به شرح شکل ۲ است که بخش تحلیلی این پژوهش بر پایهٔ آن شکل‌گرفته است.

۵. بحث و تحلیل یافته‌ها

۵-۱. بخش اول : تحلیل موضوع با استفاده از تحلیل کلی دیدگاه‌های نظری موجود

بررسی و تحلیل منابع موجود در زمینهٔ تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی در محله، بیانگر آن است که دیدگاه‌ها و یافته‌های متفاوت، دوپهلو و بعضاً متعارضی نسبت به این موضوع وجود دارد. با این حال، بیشتر، در پژوهش‌های جدید، اندیشمندان تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی محلی را مثبت و فرصتی جهت پیشرفت اجتماعی محله دانسته‌اند. جهت تبیین بهتر موضوع، شکل ۳ دیدگاه‌های مثبت و منفی در مورد تأثیر اینترنت بر روابط اجتماعی محله را با تکیه بر منابع تحقیقاتی اصلی آن‌ها در قالب پیش‌شرط‌ها، تاثیرات و نتایج، به‌طور خلاصه بیان می‌کند.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

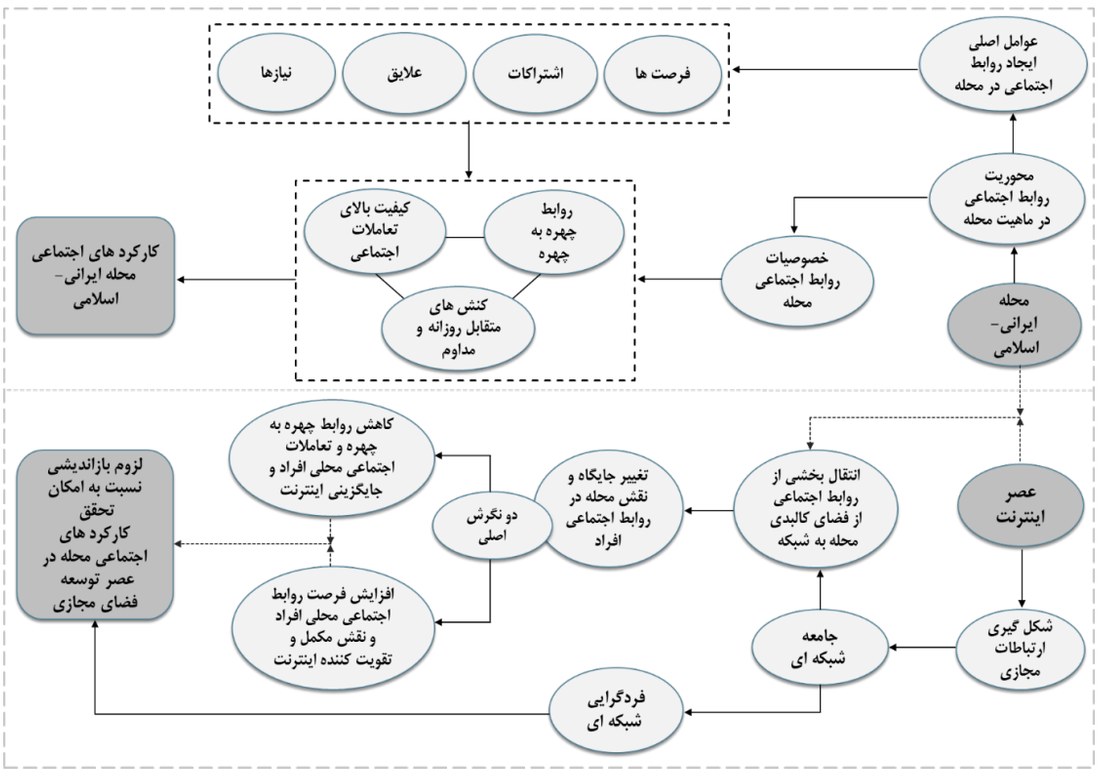

شکل ۲: مدل مفهومی پژوهش

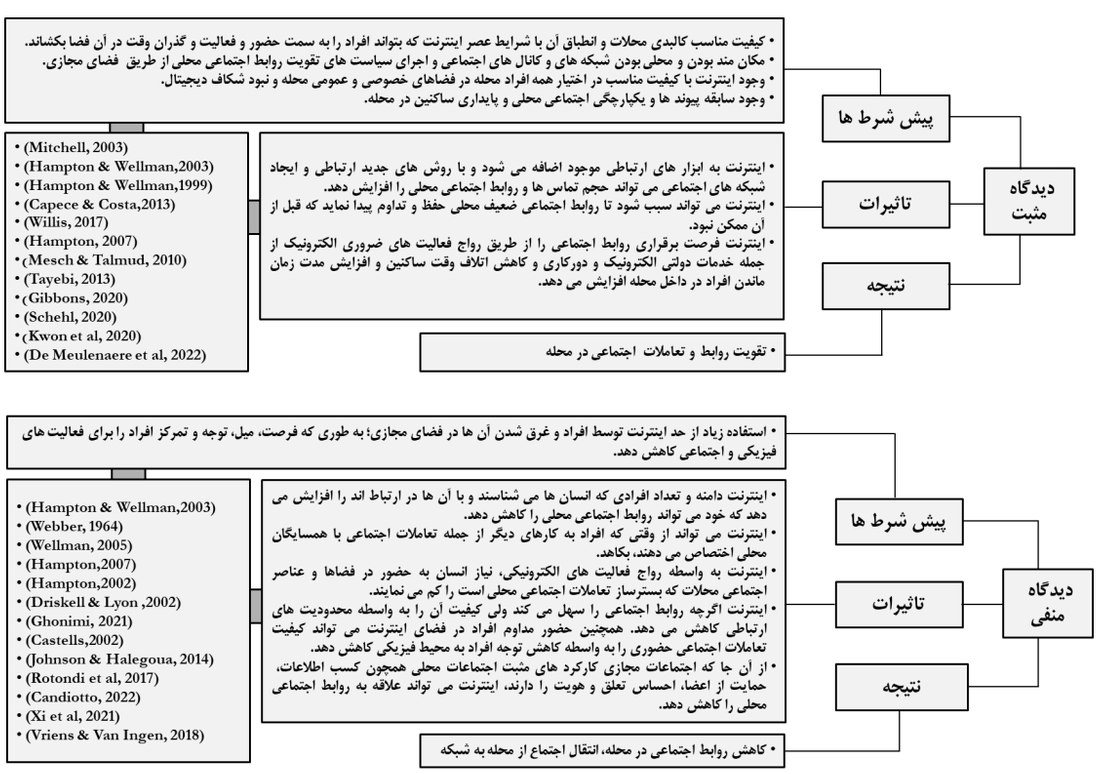

شکل۳: شرح دیدگاه‌های مثبت و منفی نسبت به نقش و تأثیرات اینترنت بر روابط اجتماعی محلی

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

بر اساس شکل ۳، شروط تأثیرگذاری مثبت اینترنت بر روابط اجتماعی محله بیانگر آن است که بسیاری از محلات، به ویژه در کشورهای درحال توسعه مانند ایران، به علل مهمی همچون نبود کیفیت منطبق و مکمل محیط کالبدی با اینترنت و فضای مجازی، مکان‌مبنا و محلی نبودن شبکه های اجتماعی و وجود شکاف دیجیتال[۱۲]، امکان استفاده مثبت و فرصت‌گرایانه از اینترنت و فضای مجازی را در جهت تقویت روابط اجتماعی محلی ندارند. بنابراین، باوجود اینکه اینترنت درصورت هدایت و کنترل صحیح و برنامه‌ریزی آگاهانه از سوی متخصصان، برنامه‌ریزان و مسئولان مربوطه می‌تواند تأثیرات مثبت بر روابط اجتماعی محلی داشته باشد، غالباً این فناوری بیش ازآنکه افراد را به سمت تقویت تعاملات اجتماعی محلی سوق دهد، موجب گرایش افراد به سمت تعاملات اجتماعی فرامکانی می‌شود؛ زیرا افراد در عصر اینترنت و جامعه شبکه‌ای به‌واسطهٔ فعالیت‌های الکترونیکی و حضور در شبکه‌های اجتماعی، از وابستگی به مکان و اجتماع محلی و محدودیت‌های آن رها می‌شوند که این امر می‌تواند منجر به کاهش روابط اجتماعی محلی شود.

در طرف مقابل، تأثیرات منفی اینترنت بر روابط اجتماعی محلی، شمولیت و فراگیری بیش‌تری در میان محلات شهری دارد و به پیش‌شرط‌های متعدد زمینه‌ای وابسته نیست. زیرا این تأثیرات، به قابلیت‌ها و خصوصیات ذاتی این فناوری متکی است. البته تأثیرگذاری منفی اینترنت بر روابط اجتماعی محلی که به واسطهٔ استفاده زیاد و بیش ازحد افراد از اینترنت، تشدید می‌شود، در عموم افراد محتمل به‌نظر نمی‌رسد. نکتهٔ دیگر آن است که بعضی از افراد در بستر اینترنت نیز با آشنایان خود بیش‌تر در ارتباط و تعامل هستند. بنابراین، افراد محله ممکن است در بستر اینترنت نیز بیش‌تر با همسایه‌ها و هم محلی‌هایشان به‌واسطهٔ آشنایی‌شان در ارتباط باشند و روابط اجتماعی خود را تقویت کنند و استمرار بخشند. یا اینکه ارتباطات اینترنتی می‌تواند امکان آشنایی افراد را با تعداد بیشتری از همسایگان فراهم کند که ممکن است دارای زمینه‌ها و منافع مشترکی باشند. با این حال، به‌طورکلی اگر چه ممکن است اینترنت تأثیر زیادی در کمیت روابط اجتماعی محلی نداشته باشد ولی می‌تواند کیفیت روابط اجتماعی محلی را به واسطهٔ رفع محدودیت‌های مکانی و رواج روابط اجتماعی شبکه‌ای و کاهش برخوردهای چهره به چهره و با کیفیت مناسب (به لحاظ میزان تمرکز و وقت اختصاص داده‌شده) کاهش دهد. باتوجه به آن‌که کارکردهای اجتماعی محلهٔ ایرانی–اسلامی برخاسته از روابط اجتماعی صمیمی و نزدیک میان اهالی است، این امر، می‌تواند امکان تحقق این کارکردهای اجتماعی را در عصر اینترنت با مشکل روبه‌رو کند

۵-۲. بخش دوم: تحلیل موضوع با استفاده از نظریهٔ فردگرایی شبکه‌ای ولمن

فردگرایی شبکه‌ای به عنوان شکل روابط اجتماعی در عصر اینترنت که توسط ولمن به عنوان یکی از برجسته‌ترین پژوهشگران حوزهٔ تأثیر اینترنت بر اجتماع، تشریح شده است، می‌تواند به درک و تحلیل بهتر امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله در عصر اینترنت کمک کند. طبق این نظریه، فردگرایی که عمدتاً از عصر صنعتی‌شدن و رونق شهرنشینی در یک قرن گذشته پدیدآمده است، به کمک اینترنت افزایش پیدا می‌نماید. ظرفیت‌ها و خصوصیات این عصر می‌تواند بخشی از روابط اجتماعی افراد را از حضور در گروه‌های اجتماعی همچون محله به شبکه‌های اجتماعی منتقل کند. این شبکه‌ها می‌توانند به فرد این امکان را بدهند که با محوریت فرد و آزادانه و مستقل از گروه‌های محلی به نیازهای اجتماعی خود همچون کسب اطلاعات، روابط اجتماعی، حمایت و کسب هویت پاسخ دهند. به طوری‌که جایگاه و اهمیت محله را در زندگی اجتماعی و برقراری روابط اجتماعی افراد تقلیل دهد.

فردگرایی شبکه‌ای در تقابل با جمع‌گرایی موجود در محله‌های سنتی است. در جمع‌گرایی محلات سنتی، افراد دارای وابستگی و پیوند قوی محلی بودند و خود را جزئی از جمع و مسئول نسبت به یکدیگر و به کل یعنی محله خود می‌دانستند که درپی همین پیوندهای اجتماعی قوی، کارکردهای اجتماعی مثبت و متعدد محلی به‌وجود می‌آمد. بنابراین، با توجه به‌اینکه فردگرایی یعنی محوریت فرد و منافع شخصی که با روح زندگی جمعی و روابط اجتماعی محلات سنتی ایرانی– اسلامی درتعارض است، به نظر می‌رسد امکان تحقق مناسب کارکردهای اجتماعی محله در عصر اینترنت فراهم نباشد. زیرا تعلق و وابستگی افراد با محیط فیزیکی و اجتماع پیرامون خود کاهش پیدا می‌کند و افراد بیش‌تر به

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

تعاملات اجتماعی سطحی، گذرا و فردمحور با محوریت فضای مجازی گرایش پیدا می‌کنند. این تعاملات اجتماعی حتی اگر با هم محلی‌ها و همسایگان محلی باشد، لزوماً نمی‌تواند منجر به شکل‌گیری کارکردهای اجتماعی شود؛ چون کارکردهای اجتماعی، محصول شکل‌گیری روابط صمیمی، نزدیک، احساسی، عاطفی و غیررسمی اهالی محله با یکدیگر است که با توجه به محدودیت‌های ارتباطی فضای مجازی، نیازمند برخوردهای چهره به چهره، مداوم، تصادفی، غیررسمی و با کیفیت مناسب (از لحاظ میزان توجه و مدت زمان) است.

۵-۳. بخش سوم: تحلیل موضوع با رجوع به پیشینهٔ تاریخی و بازاندیشی آن

اینترنت و فضای مجازی با توجه به دیدگاه‌های اندیشمندان و تجارب موجود، عاملی اساسی در تغییرات زندگی روزمره مردم و تحول روابط اجتماعی آن‌ها بوده است. حال اگر بخواهیم بر حسب عوامل ایجاد تعاملات اجتماعی در محلات سنتی که موجبات کارکردهای اجتماعی محله را فراهم می‌کردند هم به موضوع بحث بیندیشیم و وضعیت این عوامل را در عصر اینترنت تشریح کنیم، به نظر می‌رسد تا حدودی امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله در این عصر برای ما روشن شود (شکل ۴):

طبق شکل ۴، به‌نظر می‌رسد اینترنت و فضای مجازی بر دو عامل اصلی ایجاد تعاملات اجتماعی در محلات سنتی یعنی اشتراکات محلی و نیازهای مشترک که مهمترین عوامل به‌حساب می‌آمدند، به‌وضوح تأثیر منفی خواهد داشت. در عصر اینترنت، افراد به علت گسترش و توسعهٔ ارتباطات و اطلاعات، تحت‌تأثیر یک فرهنگ جهانی، فارغ از جنبه‌های مثبت و منفی آن، قرارگرفته‌اند که موجب می‌شود تا افراد، دیگر، کمتر اشتراکات قومی، مذهبی و نژادی را عاملی برای تعاملات، ملاقات‌ها و هم‌نشینی‌های خود از جمله در محلات قرار دهند و ارتباطات اجتماعی بیش‌تر ناشی از علایق و منافع شود. همچنین پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات سبب شده تا نیاز افراد به حضور در فضاهای محلی و پیوندهای قوی با همسایگان بسیارکاهش یابد. زیرا این فناوری موجب افزایش قدرت انتخاب و آزادی افراد در نحوه پاسخگویی به نیازهای فردی و اجتماعی‌شان شده و دامنه و تنوع ارتباطات اجتماعی را بسیار گسترش داده است. در بحث علایق هم با تقویت فردگرایی در عصر اینترنت یا به تعبیر ولمن، فردگرایی شبکه‌ای، علاقه به روابط قوی و عمیق اجتماعی محلی که مبتنی بر جمع‌گرایی است، کاهش پیدا خواهد کرد. زیرا روابط اجتماعی به شکل محلات سنتی علی‌رغم محاسنی که دارد، محدودیت‌ها و سختی‌هایی را برای افراد محله به‌همراه خواهد

شکل۴: باز اندیشی نسبت به وضعیت عوامل اصلی ایجاد تعاملات اجتماعی در محلات ایرانی- اسلامی با توجه به شرایط عصر اینترنت

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

داشت و بعضاً در تعارض با منافع و خواست شخصی ساکنان خواهد بود.

بحث در مورد فرصت‌های برقراری تعاملات اجتماعی محلی در عصر اینترنت، بسیار پیچیده است و نمی‌توان اظهارنظر قطعی کرد و بستگی به شرایط هر مکان از لحاظ کیفیت محیط کالبدی، شرایط اجتماعی و اقتصادی و کیفیت محیط اینترنت و فضای مجازی دارد. با این وجود با توجه به شرایط فعلی شهرهای ایران (عدم رواج زیاد دورکاری، عدم انطباق و نقش مکمل کیفیت محیط کالبدی با شرایط عصر اینترنت و کمبود شبکه‌های اجتماعی و سایت‌های محلی) و با فرض عدم برنامه‌ریزی و دخالت برای تغییر وضعیت خود به خودی، به‌نظر می‌رسد که غالباً اینترنت و فضای مجازی فرصت تعاملات اجتماعی محلی را کاهش دهد. زیرا اینترنت می‌تواند به واسطهٔ قابلیت‌ها و جذابیت‌هایی که دارد، جایگزینی برای حضور و گذران وقت افراد در فضاهای محلی شود. بدین ترتیب با تضعیف عوامل تاریخی ایجاد تعاملات اجتماعی محلات ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت و کاهش ملاقات‌های حضوری و چهره به چهره و کیفیت آن، نمی‌توان امید زیادی در این عصر به تحقق کارکردهای اجتماعی گسترده و قوی محله داشت. بنابراین، باید با شک و احتیاط بیش‌تری نسبت به توانایی اینترنت و فضای مجازی در تأمین روابط اجتماعی و همسایگی مناسب محلات ایرانی- اسلامی و تحقق کارکردهای اجتماعی آن نگریسته شود.

٦. نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر با در نظرگرفتن ظرفیت تاریخی محلات در تحقق عملکردها و کارکردهای اجتماعی در کنار توجه به تغییرات شرایط ناشی از توسعهٔ اینترنت و فضای مجازی و اثرات آن بر محلات و روابط اجتماعی محلی در عصر حاضر، تحلیل امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت دنبال شد. طبق یافته‌ها، اگرچه بحث منزوی‌شدن افراد، افزایش خصوصی‌گرایی و کاهش تعاملات اجتماعی انسان‌ها در عصر اینترنت به علت اینکه افراد در بستر فضای مجازی نیز در ارتباط و تعاملات اجتماعی هستند، چندان محتمل به‌نظر نمی‌رسد (مگر افراد خاص همچون گیمرهای مجازی). ولی با این حال مکان، کیفیت و نحوهٔ برقراری روابط و تعاملات اجتماعی در عصر اینترنت می‌تواند متمایز از دوران قبل از عصر اینترنت باشد که این موضوع می‌تواند کارکرد های اجتماعی محله ایرانی- اسلامی را تحت‌تأثیر قراردهد. شکل ۵ بر پایهٔ سه بخش تحلیلی پژوهش، به جمع‌بندی یافته‌ها و نتایج پژوهش حاضر می‌پردازد.

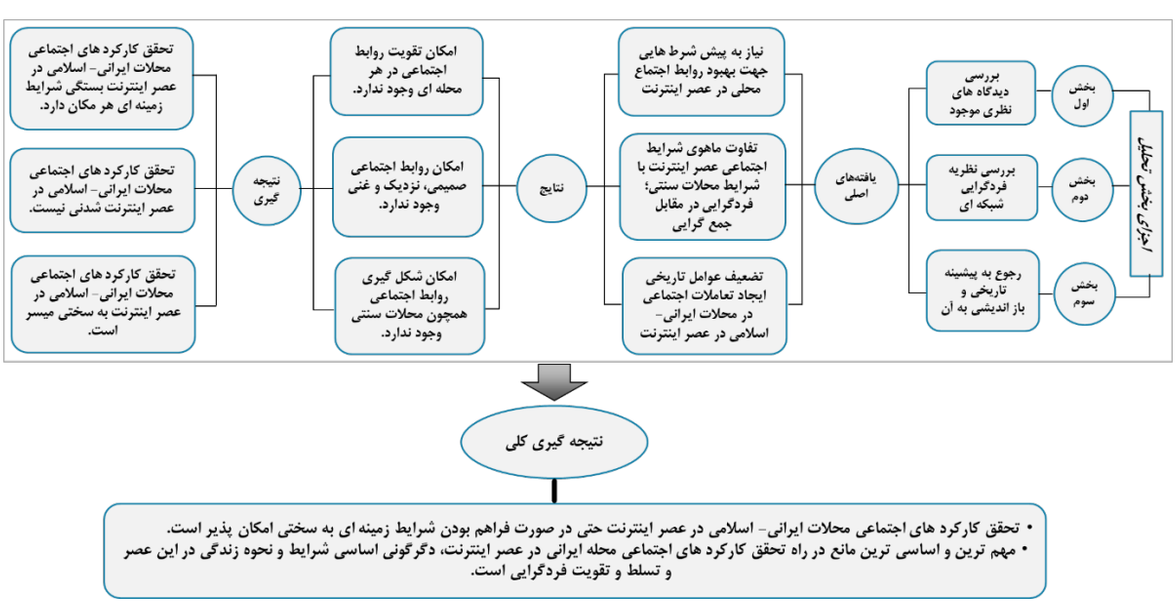

شکل ۵: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از بخش‌های تحلیلی پژوهش

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

طبق شکل ۵، اگرچه اینترنت می‌تواند در صورت منطبق و مکمل‌نمودن ابعاد مختلف یک مکان با شرایط عصر اینترنت، موجب تقویت روابط اجتماعی محلی شود، ولی به علت تغییرات شرایط زمانه و ظهور فردگرایی‌شبکه‌ای، امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله که فراتر از روابط اجتماعی سطحی، رسمی و گذرا در فضاهای محلی است، به‌سختی میسر است. با این حال تقویت فرصت‌ها برای برقراری روابط چهره به چهره در فضاهای محلی از طریق افزایش پیاده‌مداری فضای محله، تقویت نقش مراکز اجتماعی همچون مسجد یا مدرسه و چندعملکردی نمودن آن‌ها و افزایش فضاهای فعالیت‌های انتخابی- تفریحی در محله همچون پارک‌ها و فضاهای بازی کودکان یا مکان‌های اجتماعی- تفریحی همچون کافه‌ها یا قهوه‌خانه‌ها می‌تواند به بهبود کارکردهای اجتماعی محله و پیشرفت اجتماعی محلات ایرانی- اسلامی منجر شود. البته این عمل باید با توسعهٔ بسترهای مجازی با کارکردی محلی همچون گروه‌های مجازی مربوط به مدارس و مساجد محله و کاهش شکاف دیجیتال در بین اهالی محله همراه شود. ضمن اینکه باید بر این موضوع نیز توجه داشت که به علت ماهیت پویا و پیچیدهٔ فناوری اطلاعات و ارتباطات و سرعت تغییرپذیری و پیشرفت بالای آن که موجب اثرات متنوع و بعضاً متعارضی با گذشته می‌شود، پیش‌بینی کاملاً دقیق و درازمدت از تحولات کارکردهای اجتماعی فضاهای محلی سنتی و کاهش یا افزایش کارکردهای مثبت آن عمل دشواری است. پژوهش‌های آتی در این زمینه می‌توانند با توجه به وابستگی زیاد موضوع به شرایط زمینه‌ای هر مکان، با استخراج نظام‌مند مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحقق کارکردهای اجتماعی محله و بررسی آن‌ها در یک مورد مطالعه، قضاوت دقیق‌تری نسبت به امکان تحقق کارکردهای اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر اینترنت و چگونگی تحقق آن ارائه کنند.

سپاسگزاری

این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان «واکاوی امکان بازیابی کارکرد اجتماعی محله ایرانی- اسلامی در عصر توسعه فضای مجازی. مطالعه موردی: محله پرواز و مقصودیه شهر تبریز» می باشد که با راهنمایی دکتر مرتضی میرغلامی و دکتر پریسا هاشم‌پور در دانشگاه هنر اسلامی تبریز انجام گرفته است.

پی نوشت

1 - Networked Individualism
2 - Network society
3 - Fragmentation
4 - Multi- tasking
5 - Netville
6 - Cyburg
7 - Communihood
8 - Community without propinquity
9 - From Place-to-Place to Person-to-Person Community
10 - Community: From Neighborhood to Network
11 - Emily Talen

۱۲ – شکاف دیجیتال معادل انگلیسی Digital Divide است که به تفاوت‌ها در دسترسی مردم به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی از جمله اینترنت اشاره دارد (Kellerman, 2019, 36).

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول و دوم مقاله، نقش مدیریت و راهبری پژوهش و بررسی و ویرایش پیش‌نویس اصلی مقاله و نویسنده سوم، نقش نوشتن پیش‌نویس اصلی مقاله را بر عهده داشته‌است.

تضاد منافع،حمایت مالی

در این مقاله هیچ‌گونه تضاد منافع/ حمایت مالی وجود نداشته است.

دسترسی به داده‌ها و مواد

مجموعه داده‌های مورد استفاده و/یا تحلیل شده در طول پژوهش حاضر از طریق درخواست منطقی از نویسنده مسئول قابل‌دسترسی هستند.

منابع

References

Ansari, E. (2002). The social position of neighborhood in Islamic cities with emphasis on Isfahan. Isfahan University Research Journal 1: 15-26 [in Persian].

Bahri Moghadam, A., & Yousefifar, SH. (2013). Socio-cultural factors in the formation of the neighborhood in the Iranian-Islamic city and its functions, Islamic History and Civilization 9(17):101-116 [in Persian].

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

Goodspeed, R. (2017). Community and urban places in a digital world.

Hampton, K. (2002). Place-based and IT Mediated 'Community". Planning Theory & Practice, 3(2), 228-231.

Hampton, K. N. (2007). Neighborhoods in the Network Society the e-Neighbors study. Information, Communication & Society, 10(5): 714-748.

Hampton, K., & Wellman, B. (2003). Neighboring in Netville: How the Internet supports community and social capital in a wired suburb. City & Community, 2(4): 277-311.

Hampton, K. N., & Wellman, B. (1999). Examining community in the digital neighborhood: Early results from Canada's wired suburb. In Kyoto Workshop on Digital Cities (pp. 194-208). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
Hosseini, S. F & Soltani, M. (2018). Comparative analysis of the neighborhood concept in the traditional system of Iranian cities with similar (alternative) models of the contemporary period. Bagh Nazar 15(60):15-28 [in Persian].

Johnson, B. J., & Halegoua, G. R. (2014). Potential and challenges for social media in the neighborhood context. In Urban Informatics (pp: 51-75). Routledge.

Kellerman, A. (2019). The Internet city: people, companies, systems and vehicles. Edward Elgar Publishing.

Kwon, K. H., Shao, C., & Nah, S. (2021). Localized social media and civic life: Motivations, trust, and civic participation in local community contexts. Journal of Information Technology & Politics, 18(1): 55-69.

Lizana, M., Carrasco, J. A., & Victoriano, R. (2021). Daily activity-travel and fragmentation patterns in the weekly cycle: evidence of the role of ICT, time use, and personal networks. Transportation Letters, 14(4): 396-406.

Maroufi, H & Dolabi,P. (2020). Modernizing the concept of "neighborhood" in the Iranian city by looking at the basics of neighborhood-based planning, Iran's Scientific Journal of Architecture and Urban Planning 11(19):25-40 [in Persian].

Beckers, D., van Gent, W., Iedema, J., & de Haan, J. (2005). Effects of ICT on social cohesion: The Cyburg case. Third International Digital Cities Workshop. Springer Berlin Heidelberg:391-406.

Candiotto, L. (2022). Extended loneliness. When hyperconnectivity makes us feel alone. Ethics and Information Technology, 24(4), 47.

Capece, G., & Costa, R. (2013). The new neighbourhood in the internet era: network communities serving local communities. Behaviour & Information Technology, 32(5):438-448.

Carroll, J. M., Shih, P. C., Kropczynski, J., Cai, G., Rosson, M. B., & Han, K. (2017). The internet of places at community-scale: Design scenarios for hyperlocal neighborhood. In Enriching urban spaces with ambient computing, the Internet of Things, and smart city design (pp: 1-24). IGI Global.

Castells, M. (2002). Local and global: Cities in the network society. Tijdschrift voor economische en sociale geografie, 93(5): 548-558.

Castells, M. (2002). The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society. Oxford University Press, USA.

Cho, E. J., & Rogel, L. (2013). Urban social sustainability through the web. on Information and Communication Technologies, 167.

De Meulenaere, J., Courtois, C., Walrave, M., Pauwels, L. J., Hardyns, W., & Ponnet, K. (2022). Exploring the user base of online neighborhood networks: determinants of online neighborhood network membership and uses. Journal of Urban Technology, 30(3): 47-62.

Driskell, R. B., & Lyon, L. (2002). Are virtual communities true communities? Examining the environments and elements of community. City & Community, 1(4): 373-390.

Ghonimi, I. G. (2021). Smart City: A Question of Social Sustainability in Urban Spaces? Assessing The Impacts of ICT on Changing Urban Behavioral Patterns in Urban Spaces of Madinaty, Egypt. Journal of Urban Research, 42(1): 70-96.

Gibbons, J. (2020). "Placing" the relation of social media participation to neighborhood community connection. Journal of Urban Affairs, 42(8): 1262-1277.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

Sheikhi, M. (2003). Neighborhood structure of the city in Islamic lands, Social Sciences Quarterly [in Persian].
Talen, E. (2021). The Neighbourhood. Alireza Einifar and Mohammad Jalili.Tehran: Ketab Fekr Nou Publications [in Persian].

Tayebi, A. (2013). "Communihood:" A less formal or more local form of community in the age of the internet. Journal of Urban Technology, 20(2): 77-91.

Vriens, E., & van Ingen, E. (2018). Does the rise of the Internet bring erosion of strong ties? Analyses of social media use and changes in core discussion networks. New media & society, 20(7):2432-2449.

Webber, Melvin. (1964). The Urban Place and the Non-place Urban Realm: Explorations into Urban Structure. Routledge.

Wellman, B. (2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. International journal of urban and regional research, 25(2): 227-252.
Wellman, B. (2001). The persistence and transformation of community: From neighbourhood groups to social networks. Report to the law commission of Canada, 45:436-455.

Wellman, B. (2002). Little boxes, glocalization, and networked individualism. In Kyoto workshop on digital cities (pp: 10-25). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Wellman, B. (2005). Community: from neighborhood to network. Communications of the ACM, 48(10): 53-55.
Willis, K. S. (2017). Netspaces: Space and place in a networked world. Routledge.

Xi, G., Cao, X., & Zhen, F. (2021). How does same-day-delivery online shopping reshape social interactions among neighbors in Nanjing.Cities, 114, 103219.

Yazdani, M. (2015). Neighborhoodism: improvement of urban neighborhoods with a new approach. Tehran. Tisa [in Persian].

Yousefi, Z., & Dadashpoor, H. (2019). How do ICTs affect urban spatial structure? A systematic literature review. Journal of Urban Technology, 27(1): 47-65.

Mesch, G.S., and I.Talmud. (2010). Internet connectivity, community participation, and place attachment: A longitudinal study. American Behavioral Scientist 53 (8): 1095-1110.

Mirjani, Hamid (2010). Logical reasoning as a research method. Sofhe 20(2):35-50 [in Persian].

Mitchell, W. J. (2000). Designing the Digital City in Ishida, Toru and Isbister, Katherine (eds), 2000. Digital Cities: Technologies, Experiences and Future Perspectives.

Mitchell, W. J. (2003). Emerging digital neighbourhoods. In Urban villages and the making of communities, pp: 112-135. Taylor & Francis.

Mokhtarian, P. L., Salomon, I., & Handy, S. L. (2006). The impacts of ICT on leisure activities and travel: a conceptual exploration. Transportation, 33:263-289.

Pourjafar, M.R & Tagwai, A. (2002). Optimal criteria for planning and designing the residential fabric of cities with regard to social interactions. Madras Art 1(1) :11-21 [in Persian].

Rahnamayi, M. T., Farhoudi,R, Qalibaf,M.B & Hadipour,H.k .(2007). The course of structural and functional evolution of neighborhoods in Iranian cities, Journal of the Geographical Association of Iran 5(12 and 13):19-43 [in Persian].

Rainie, H., & Wellman, B. (2012). Networked: The new social operating system (Vol. 10). Cambridge, MA: Mit Press.

Rotondi, V., Stanca, L., & Tomasuolo, M. (2017). Connecting alone: Smartphone use, quality of social interactions and well-being. Journal of Economic Psychology, 63, 17-26.

Salaripour, A., Ramezani,H.R, Zali, N & Safai Karpour,M .(2018). Investigating the quality of neighborhood relations within the Iranian-Islamic neighborhood and its role in attachment to the place of case study: Saghrisazan neighborhood of Rasht city. Iranian-Islamic City Studies Quarterly 9(46):35-47 [in Persian].

Schehl, B. (2020). Outdoor activity among older adults: Exploring the role of informational Internet use. Educational Gerontology, 46(1): 36-45.

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

انصاری، ابراهیم. (۱۳۸۱). جایگاه اجتماعی محله در شهرهای اسلامی با تأکید بر اصفهان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، (۱): ۱۵-۲۶.

بحری‌مقدم، عباس و یوسفی‌فر، شهرام. (۱۳۹۲). عوامل اجتماعی-فرهنگی در شکل‌گیری محله در شهر ایرانی-اسلامی و کارکردهای آن، تاریخ و تمدن اسلامی، (۱۷)۹: ۱۰۱-۱۱۶.

حسینی، سید فخرالدین. سلطانی، مهرداد. (۱۳۹۷). تحلیل تطبیقی مفهوم محله در نظام سنتی شهرهای ایران با الگوهای مشابه (جایگزین) دوره معاصر. باغ نظر، (۶۰)۱۵: ۱۵-۲۸.

معروفی، حسین. دولابی، پویا. (۱۳۹۹). معاصرسازی مفهوم "محله" در شهر ایرانی با نگاه بر مبانی برنامه‌ریزی محله‌مبنا، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، (۱۹)۱۱: ۲۵-۴۰.

میرجانی، حمید. (۱۳۸۹). استدلال منطقی به مثابه روش پژوهش. صفه، (۲)۲۰ : ۳۵-۵۰.

پورجعفر، محمدرضا. تقوایی، علی اکبر. (۱۳۸۱). معیارهای بهینه برنامه‌ریزی و طراحی بافت مسکونی شهرها با توجه به ارتباطات متقابل اجتماعی. هنر مدرس (۱)۱: ۱۱-۲۱.

رهنمایی، محمد تقی. فرهودی، رحمت اله. قالیباف، محمدباقر. هادی‌پور، حلیمه خاتون (۱۳۸۶). سیر تحول ساختاری و عملکردی محله در شهرهای ایران، نشریه انجمن جغرافیایی ایران، (۱۲ و ۱۳)۵: ۴۳-۱۹.

سالاری‌پور، علی‌اکبر. رمضانی، حمیدرضا. زالی، نادر. صفای‌کارپور، مریم. (۱۳۹۷). بررسی کیفیت روابط همسایگی درون محله ایرانی- اسلامی و نقش آن در دلبستگی به مکان، مطالعه موردی: محله ساغریسازان شهر رشت. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی- اسلامی، (۴۶)۹: ۳۵-۴۷.

شیخی، محمد. (۱۳۸۲). ساختار محله‌ای شهر در سرزمین‌های اسلامی، فصلنامه علوم اجتماعی

تالن، امیلی. (۱۴۰۰). محله. علیرضا عینی‌فر و محمد جلیلی. تهران: انتشارات کتاب فکر نو

یزدانی، مجتبی. (۱۳۹۴). محله‌گرایی: بهسازی محله‌های شهری با رویکرد نوین، تهران: تیسا

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]

This page is intentionally rendered without text

این صفحه آگاهانه بدون متن ارائه شده است

[DOI: 10.61186/ciauj.9.2.25]